

MORFOGENESİS.

GÖÇMEN VE YEREL SINIRI

“Yabancılaşma ve metalaşmanın kol gezdiği bir toplumda yaşıyorsak eğer, mimarın yapması gereken şey nedir? Bizi huzursuz ederek şaşkına çevirip dehşete düşürerek yabancılaşmanın farkına varmamızı mı sağlamalı, yoksa hakikati yok eden güzel bir hayat yanılması mı sağlamalıdır?” (Zizek, 2011).

Göçmenlik, mültecilik, sığınmacı olma haliveya herhangi başka bir zorunlu sebepten yerelliğini kaybetme durumu sadece bir insanın yer değişim sürecini tanımlamaz. Göçmenlik hali nesillerce aktarımı devam eden kültürünü, bir psikolojik durumu ve çoğu zaman da ‘öteki’ olmayı da tanımlar. Bu ötekilik hali, kent içinde yerleşimden, insanlar arasındaki ilişkiye kadar işler. İşte tüm bu girdilerle harmanlanan göçmenlik, görmezden gelinen, yok sayılan, daha kötüsü varlığı fark edildiğinde nefret edilen bir kent olgusuna dönüşebilir, bireyler ise objeleşebilir. Bu durumun önüne geçmek ve bireyleri yeni yerlerine asimilasyona uğramadan adapte edebilmek büyük bir önem taşımaktadır.

Savaş sonrasında, insanların başka bir yere adapte olabilmesindeki en önemli koşul rehabilitasyondur. Savaştan topluluklar halinde kaçan insanların, bireysel olarak yapayalnız oldukları aşıkardır ve bu durum hem insanların toplumla ilişkisinde hem de bireyin kendi iç dünyasında büyük bir dezenformasyona sebep olmaktadır. Kişinin yeni tanıştığı yer ile birlikteliğinin normalleşebilmesi için, önce yozlaşan, yıkılan, yok olan toplum ve birey algılarının yeniden yapılandırılması gerekmektedir. *“İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı ve BMMYK'nin beraberce yürüttükleri bir eğitim projesi sırasında karşılaştığım İranlı ve Iraklı sığınmacıların çoğu en hafif tanımı ile depresyon geçirmekteydi. Psikolojik yardıma ihtiyaçları vardı. 2-3 ailenin ortak paylaştığı evlerde bir odada 4-5 kişi yaşamak zorunda kalan sığınmacılar için bu süreç mülteci statüsünü kazanmakla da sona ermiyor.”* (bianet, 2016)

Göçmenlik, mültecilik, herhangi bir sebeple yaşadığı yerden mecburen kopmuş olma durumu yer ve yerellik tartışmalarını beraberinde getirmektedir. Yerel olan ve sonradan gelenin (misafir) varlığı gibi düalist bir yaklaşım yabancılaşmayı tetikleyen etkenlerden olmaktadır. *“Yerel sadece bir yer’e gönderme yapmaz. Özellikle kentsel alan bağlamında “yerel”in kendisi bir eylem haline gelir ve mekân politikaları, ekonomik dönüşüm, araçlar ve insani davranışlarla birlikte bağlamsallaşır. Kayıtdışı ekonomi, cinsiyet, etnik kimlik ve kültürler arası pratikler, yerel’i belirli yöntemlerle yeniden üretirler.”* (Robertson&Scholte, 2007, s.744) Yerel olanın yer ile ilişkisi süreç içerisinde değişmekte ve dönüşmektedir. Bu dönüşüm yerel olan ve olmayan arasındaki sınırı da silikleştirmektedir.

Ait olma hali yapısalıktan çok toplumsal bir altyapıya sahiptir. Bireylerin birbirlerine karşı olan aidiyet hali esastır. Ötekileşme ve yabancılaşmayı kırarak olan etkidir. Bu sebeple mekânsal olan bu durum için itici görevi görmektedir. Yani projede üzerine düşülen aidiyet mekânsal aidiyetten çok toplumsal aidiyettir.

Bu bağlamda hareket, dönüşüm ve geçicilik projenin çıkış noktasını oluşturmaktadır. Kentin yaşanmışlıkları, anılar ise kalıcı olandır. Bu kalıcılık hali ile geçiciliğin zıtlaşması yarışmanın konseptini oluşturmaktadır.

MORFOGENESİS

Önerilen proje; bahsedilen psikolojik etkilerin aidiyet hali ile kırılması durumunda geçicilik ile kalıcılığın zıtlığından beslenmektedir. Bu noktada morfogeneze kavramı düşüncenin altyapısını oluşturmaktadır.

Morfogeneze: Bir canlının gelişmesi sırasında büyüme ve hücre farklılaşması ile özel şeklini alması olayı. Morfogeneze geçiren canlılar gelişimi esnasında değişen koşullar çerçevesinde kendini adeta yeniden üreterek koşullara adapte olmaktadır. Bu durumda bir biyoloji terimi olan morfogenesis yapısal anlamda da tartışılabilir hale gelir.

- **Yapısal morfogeneze:**

Yapısal morfogenesis; yapının değişen koşullara (kullanıcı sayısı, kullanım tipi, coğrafive iklim koşulları vs.) adapte olarak dönüşmesidir. Morfogenesis olgusunun gerçekleyicisi projede yine kullanıcı olmaktadır. Böylece kullanıcı-yapı/üretici-ürün arasında bir iletişim oluşacak ve birbirlerine karşı aidiyet hali ortaya çıkacaktır. Bahsedilen etmenler arasındaki sınır kendini tüketecektir.

- **Toplumsal morfogeneze:**

Toplumun kendini yeniye göre evriltmesi ve dönüştürmesi halidir. Kendinden farklı olana tahammül edebilme sonrasında kabul etme ve içkinleştirme durumudur. Toplumsal morfogenesis Derrida'nın misafirperverlik kavramı ile daha iyi açıklanabilir. *"Eğer varsa konukseverlik sadece şeyin, nesnenin, şimdi burada varolanın ötesinde edime ve 'kasıt'a çağırın değil, bilginin de ötesinde, hakkında hiçbir şey bilmediğimi bildiğim noktada mutlak yabancı, mutlak bilinemeze doğru yönelen kasıtlı bir deney olarak sözcüğün en muammalı anlamında bir deneydir"* (Derrida, s.54). Derrida'nın "Misafirperverlik Üzerine" adlı kitabında misafirperverliğin iki ayrı yasasından söz edilmektedir: (1) mutlak misafirperverlik yasası; misafirin kayıtsız şartsız kabulü, (2) misafirin belirli yasalar ve kurallar çerçevesinde kabulü ve ev sahibi ile misafir arasındaki ilişkinin bu çerçeve içerisinde düzenlenmesi. Derrida'ya göre; gerçek misafirperverlik 'Davetsiz Misafir'in kabulüdür. Bu kabul gerçek misafirperverliği (1). yasaya yani mutlak misafirperverliğe götürür. Davetsiz olanın karşılanması; kendine ait olana bir saldırı içerir. Saldırıyı kabul etmek ev sahibinin, yabancıya ona ve ona ait olana dokunmasına izin vermesi demektir. Bu ise aynının/bilindiğin/alışıldığın/aidiyetin yıkımı demektir. (Ertuğrul, 2005) Derrida'nın sözünü ettiği misafir genel anlamda "başka" olarak tanımlanmaktadır. Mekânsal bazda düşünüldüğünde, mekanın alışıldık kullanıcılarının dışında olarak anlamlandırılabilir. Başkanın gelişi ve yeni aidiyetin yaratımı süreci mekânsal altyapı ile incelendiğinde ev sahibi ile misafir arasındaki sınırların bozulduğu görülmektedir. Sınırların bozulduğu noktada ise kopuk olan ilişkiler içiçe geçeceğinden toplumsal aidiyet hali görülür.

Kalıcı ve geçici arasındaki ilişkinin akıbeti anlaşıldığı üzere bir yandan iki ögenin kendi arasında kurduğu ilişki bütününe de bağlıdır. Bu noktada ele alınan konu geçici olanın geçici veya kalıcı olarak tutunabilmesidir. Dolayısıyla projede, göçerlerin birbirlerine ve yeni oldukları yerele adapte olmaları ve aidiyet geliştirmeleri ile hâlihazırda orda bulunan halk ile ilişkisel bağlamda sınırların kalkması öngörülmektedir. Bu da hem kalıcının hem de geçicinin sürekli olarak dönüşüme ve değişime aşına olması ve kendini evriltmesi ile mümkündür. İşte tam bu noktada morfogenesis kavramı ortaya çıkmaktadır.

KENT, ATIL ALANLAR VE BARINMA SORUNU

“Kent ve kent ortamı, insanı yaşadığı dünyayı kalbinin arzusuna göre yeniden yaratmak için en tutarlı ve bütünüyle en başarılı denemesini simgeler. Ama kent insanın yarattığı dünya ise, bundan sonra içinde yaşamak zorunda olduğu dünyadır. Böylece dolaylı olarak ve kendi görevinin doğasına dair hiçbir kesin algısı olmadan, insan kenti yaratırken kendini de yaratmıştır.” (Robert Park, 1967:3)

Dünyada pek çok kentte atıl halde bulunan ve güçlü bir kentsel belleğe sahip alan bulunmaktadır. Bu alanlar gerek politik gerek ekonomik sebeplerle atıl olarak varlıklarını sürdürmeye çalışmaktadır. Bu duruma en yakın örnek tarihsel anlamda güçlü bir belleğe sahip İstanbul’dur. Bir yandan günümüzde savaş hali nedeniyle insanlar sürekli göç etmeye çalışmaktadır. Son üç yılda Türkiye’ye göç eden Suriyelilerin sayısı tüm dünyaya oranla %42dir. Bu oran üzerinden 395 bin kişi İstanbul’a göç etmiştir. Bahsedilen kişiler en temel ihtiyaç olan barınma olgusundan yoksun kalmaktadırlar. Bu çelişkili bir durumdur. Dolayısıyla dünyada bulunan kentsel belleğe sahip fakat kullanılmayan ve atıl halde olan yapılar ile göçerlerin çakıştırılması mantıklı görünmektedir. Böylelikle pragmatik düşünülecek olursa hem bahsedilen yapılar atılıktan kurtulacak hem de barınma ihtiyacından yoksun olan göçerler yaşam alanı bulabileceklerdir. Fakat bu noktada aidiyet sorunsalı ortaya çıkmaktadır. Öncelikler barındıkları “yer”lere ve birbirlerine daha sonrasında ise kentin diğer kullanıcılarına karşı aidiyet geliştirmeleri esas olmaktadır.

GEÇİCİNİN GEÇİMİ, KENT TARIMI VE AİDİYET

Mültecilerin bahsedilen mekan ve birbirleri ile aidiyet kurabilmeleri noktasında yapısal morfogenez devreye girmektedir. Yapısal anlamda belirli kurallar çerçevesinde kullanıcıların bahsedilen atıl yapıları dönüştürmeleri yani kendi barınaklarını kendilerinin oluşturmaları düşünülmüştür. Böylelikle müdahale ettikleri yapılar süreç içerisinde kullanıcılara geri müdahalede bulunacak ve aralarındaki iletişim aidiyet haline dönüşecektir. Bununla beraber tıpkı Sovyetlerde sosyal karıştırıcı olarak planlanan “Narkomfin Binası’nda” olduğu gibi banyo, çamaşırkane, mutfak gibi birimler ortak ve sabit olarak planlanacaktır. Sosyal etkinliklerin (forum, tiyatro, sinema, müzevs) gibi alanlar ise dokunulamayacak derecede tarihi değere sahip kütlelerde oluşturulacaktır. Böylelikle kullanıcılar hem “yer”lerine hem de birbirlerine karşı yabancı olgusunu taşımayacaklardır.

Yaşadıkları alanın dışına bağımlı olmamaları noktasında ise kent tarımı öngörülmüştür. Barınma ve yiyecek ihtiyacını karşılayan kitleler kentin diğer kullanıcıları ile tek taraflı olarak mecburi bir iletişim kurma ve ucuz işçi olarak kullanılma durumundan kurtulacaklardır.

TERSANE-İ AMİRE (HALIÇ, TAŞKIZAK VE CAMİALTI TERSANELERİ)

İstanbul'da bahsedilen duruma uygun birçok atıl alan bulunmaktadır. Haliç tersaneler bölgesi (Haliç, Taşkızak ve Camialtı tersaneleri), Haydarpaşa, Sötlüce, AKM vb. alanlar mültecilerin bahsedilen eylemleri gerçekleştirebileceği altlıklardır. Projede bu alanlardan Haliç Tersanesi (eski adıyla Tersane-i Amire) örnek olarak baz alınmıştır. Önceden de söylendiği üzere Haliç Tersanesi'nde çalışılan durum İstanbul'daki, Türkiye'deki hatta dünyadaki diğer uygun alanlara da kendi yerellikleri ve koşulları çerçevesinde uygulanabilmektedir.

Haliç Tersanesi ve çevresinin ilişkisi 500 yıl boyunca değişmiştir. Kendi işlevi ve programı değişmezken çeperlerindeki (Galata kolonilerin etkisiyle uzun yıllardan beri bir ticaret merkezi olarak varlığını korumuştur.) üretim süreci ve programı, geç kalmış sanayinin gelmesiyle beraber, tarımsal üretimden ticari ve sanayi üretimine doğru bir değişim geçirmiştir (Kasımpaşa- Halıcıoğlu). Tersane-i Amire ile tarihi bir kimliği olan Haliç Bölgesi; 19.yyda Haliç'te diğer tersanelerin kurulması, 1. Köprü'nün yapımı ve Prost planı ile beraber "sanayi bölgesi" olarak nitelendirilmiştir. Ardından iktidarın, politik ve sosyal altyapının sürekli değişimiyle beraber tersane özelliğini zamanla kaybetmiş ve atıl bir yapı toplamı olarak varlığını sürdürmüştür.

18. yy yapılarını da barındıran Haliç Tersane Bölgesinde tescilli veya tescilli olmasa bile tarihi değeri olan yapılar olduğu gibi korunmuş ve ışık alma sorunları bulunduğundan sinema, müze, konferans, toplantı alanı gibi programlarla yeniden işlevlendirilmesi öngörülmüştür. Okuma yazma oranı çok düşük ve gelenlerin %54ü çocuk olan mülteciler için tamamen korunan yapılardan kentlinin kullandığı okulun karşısındaki yapı eğitim birimi olarak planlanmıştır. Böylece iki eğitim birimi ortak bahçe kullanımı ile iletişim halinde olabilecektir. Diğer yapıların iki cephesi kaldırılarak içerisine konstrüksiyonlar yerleştirilmesi düşünülmüş; ıslak hacim ve sirkülasyon birimleri sabit kalacak şekilde kullanıcıların sayı, kültür veya ihtiyacına göre yaşayacağı konut birimini sonradan değişebilecek şekilde kendilerinin tasarlaması öngörülmüştür. Böylelikle değişen kitleye göre mekansallık da kendini yeniden üretecek ve sürekli yeniyeye göre dönüşerek yapısal morfogenezi sağlayacaktır. İki cephesi kaldırılmış olan yapıların yapıların bir diğer işlevi kent tarımıdır. Ayrıca halihazırda var olan boşaltılmış havuzlar forum, meydan veya toplanma alanı olarak kullanılabilir.

SENARYO

Bu durumun bir sonraki aşaması toplumsal morfogenezdır. Yani önceden de bahsedildiği gibi göçer ve yerel arasındaki sınırın ortadan kalması halidir. Önerilen müdahale öncelikle kentin ana meydanları ve mültecilerin yaşadığı tarihi bölgeleri birbirine bağlamaktır. Bu iletişim teleferik ile sağlanmaktadır. Kentin üzerinde seyreden teleferik hatları hem göçerliğin sürekli göz önünde olarak aşına olunması ve kabul edilmesini sağlayacak hem de kentlinin de kullanacağı ulaşım hatları olması sebebiyle çarpışmalara, tanışıklıklara ve toplumsal aidiyete neden olacaktır.

Bir başka senaryo (ki bu senaryolar eş zamanlı olarak devam edebilir) savaşların son bulması ve bahsedilen alanların boşalması ile kent tarımının yaygınlaşmasıdır. Tersaneler bölgesinde ve boşalan diğer alanlarda deneysel tarım arazilerinin kurularak bu olgunun daha da ileri götürülmesi öngörülmektedir.

Üçüncü senaryo ise göçerliğin bir yaşam biçimi olarak kabul edildiği halidir. Göç olgusunun mülksüzlük ile beraber kabulü ve benimsenmesi öngörülmektedir.